

Podcast Konkurrenten

Avsnitt 16: Konkurrenshistoria: De ostindiska kompanierna

Textversion av Konkurrenten avsnitt 16 (publicerat 21 juli 2016), vill du hellre lyssna på avsnittet kan du ta del av det på vår webbplats www.konkurrensverket.se/konkurrenten.

Ola Billger:

Välkommen till Konkurrenten, Konkurrensverkets podcast om upphandling och konkurrens. I dag är det dags för ännu en historisk exposé. Vi har tidigare pratat om antikens karteller, vi har pratat om skråväsendet på medeltiden och nu sitter jag här tillsammans med Joen Söderholm. Jag heter Ola Billger jag är kommunikationschef på Konkurrensverket och den som leder den här podden. Hjärtligt välkommen Joen.

Joen Söderholm:

Tackar. Alltid kul att vara här.

Ola Billger:

Det är alltid roligt att ha dig här Joel. Våra historiska avsnitt har blivit väldigt populära som jag sade. Vi har gått från de första kartellerna på antiken över skråväsendets monopol på medeltiden och i dag ska vi prata om de ostindiska kompanierna med fokus på det brittiska. Hur ser kopplingen ut från skråväsendet och medeltiden fram till att de första kompanierna startades Joel?

Joen Söderholm:

Ja, det är väl ingen uppenbar koppling på det sättet men det är ju en del av en större utveckling. Som jag nämnde förut i det förra avsnittet, så började skråväsendet försvinna framåt 1500-talet. Man kan dra kopplingar till att den internationella handeln ökar och sådana saker. Och det är ju i samband med det här som de här stora handelskompanierna börjar växa fram under 1500–1600-talet.

Ola Billger:

Vad är ett handelskompani för någonting? Förklara.

Joen Söderholm:

Ett handelskompani fungerar som ett aktiebolag. Det är investerare som äger andelar av ett företag och de här företagen används för att bedriva handel internationellt. Och den här typen av aktiebolag eller handelskompanier, de var inte direkt en total nyhet på 1500-talet. De hade funnits ett tag, bland annat Falu koppargruva styrdes på det här sättet redan på 1200-talet. Men de börjar anta en ganska specifik form här runt 1500–1600-talet.

Ola Billger:

Fördelen med de här handelskompanierna, visst är det så, att när de stora handelsflottorna startade och man ville investera, då är ju risken ganska stor med ett fartyg att det går i kvav och du förlorar alla dina pengar. Så det finns ju en fördel för dig som investerare att dela upp risken och dela upp vinsten i de här aktiebolagen.

Joen Söderholm:

Ja, men exakt för det som händer nu är att européerna upptäcker större delar av världen och finner nya vägar för att ta sig till andra delar av världen. Men samtidigt, till exempel om man ska ta sig till Amerika eller liknande, det är ett enormt projekt och ingen vill riktigt satsa på det ensam. Ingen stat vill satsa på det även om man kanske vill ha en koloni någonstans, man gillar den tanken, så vet man att det kan gå fullkomligt i stöpet och då förlorar man jättemycket. Och det är där handelskompanierna får sin speciella form, för dels är de delägare, alla äger en liten del, så de gör en liten insats men de kan få en ganska stor vinst. Men det är även att det är staterna själva som skapar dessa kompanier.

Ola Billger:

Så det var privata företag med statlig hjälp eller var det statliga företag med privat hjälp eller var det en blandning?

Joen Söderholm:

Det är litet svårt att avgöra. De startades egentligen på statlig order, så att säga. Det brittiska kompaniet startades av Drottning Elisabeth till exempel som skrev ett kungligt brev att nu ska vi ha ett kompani och vi ska handla med Ostindien.

Ola Billger:

Och då är vi framme i slutet av 1500-talet och början av 1600-talet. Vad var fördelen för själva kompaniet? Fick man monopol på handeln eller hur tjänade de pengar?

Joen Söderholm:

Ja det här var den andra delen som var speciella med kompanier eller de här kompanierna, dels så fick de statligt stöd och dels så gavs de monopolrättigheter så att man delade i princip upp. Det fanns väldigt många kompanier inte bara de Ostindiska kompanierna. Så ett företag, ni får all handel här borta och ni får all

handel där borta och sedan förbjöds alla andra att handla på det stället från det landet då som det var frågan om.

Ola Billger:

Många av de amerikanska, det som i dag är USA:s delstater på östkusten, skapades just av internationella kompanier eller brittiska kompanier som fick monopol i en viss del av Nordamerika. Vi pratar mycket om det här med internationalisering och det gäller ju ännu i dag och international handel, var det här första gången världen började handla med varandra?

Joen Söderholm:

Nej. I viss mån kan vi säga det med att Europa hittar Amerika, det hade varit en isolerad kontinent länge. Men Europa och Asien däremot, som vi hade tänkt fokusera på, det här med Ostindiska kompanierna, för Ostindien, det var i princip hela Asien. Där hade man handlat med varandra i sekler om inte årtusenden men på indirekta sätt bland annat genom den här kända sidenvägen, det vill säga, köper du någonting som kommer från Asien så är det någon annan som har köpt det innan och har fört det vidare. Så det är inte konsumenten som köper av producenten utan det är ett gäng mellanhänder där. Och det får förstås sina konsekvenser på priset bland annat, så man är ju mer sugen på att handla direkt med dessa länder som man bara har en vag uppfattning om att de finns. Till exempel så var muskotnöt och sådana kryddor väldigt kända i Europa, men man visste inte var de kom ifrån, för de kom från kryddöarna runt Indonesien. Så då ser man direkt möjligheterna i slutet av 1400-talet då Vasco da Gama åker runt Godahoppsudden och hittar sjövägen till Indien. Det är det här kända.

Ola Billger:

Då är det Portugal som är den stora handelsnationen precis här i början.

Joen Söderholm:

Det är Portugal som väldigt snabbt tar över när de hittar den här marknaden. Det är klart att det fanns andra asiatiska makter som handlade här, Kina och Arabiska handlare och liknande. Men det fanns inga europeiska stormakter. Så Portugal kunde väldigt snabbt etablera sig på den här marknaden. De hittade de här kryddöarna runt Indonesien och tar över dem eller de tar inte över, men de etablerar handelsstationer i Indien och Persiska viken, som gör att de till slut får i princip världsmonopol på kryddhandeln. Eller inte hela kryddhandeln, för man kan ju odla kryddor på många ställen men de här riktigt eftertraktade kryddorna; de lyckas man ta över handeln på.

Ola Billger:

Så under en kort tid så har Portugal världsmonopol och är en stor maktherre under framför allt 1500-talet. Vad gör de andra länderna?

Joen Söderholm:

Portugal hade en slags konkurrensförudel som inte riktigt finns i dag. Det var att de andra länderna i Europa inte kände till var de här handelsvarorna kom ifrån som Portugal importerade. Portugal höll det hemligt väldigt länge. Men den hemligheten avslöjades ju till slut eftersom på den här tiden var det väldigt vanligt och fullt normalt att man plundrade varandras skepp etcetera. Det gjorde man ju med Portugals skepp och hittade väl kontrakt, avtal och sjökort och sådana saker och de inser att här kan man verkligen tjäna pengar. Så då började flera av de europeiska stormakterna att starta sina egna ostindiska kompanier med Nederländerna först.

Ola Billger:

Du berättade förut här om det brittiska ostindiska kompaniet som grundades av Elisabeth II. Hur ser utvecklingen ut där?

Joen Söderholm:

Ja, i förra avsnittet hade jag det som en teaser, att vi skulle prata om det ostindiska kompaniet, vilket var litet otydligt för, som sagt, det fanns en hel bunt. Men det brittiska sätter sig i en egen kategori för att de växer sig enormt stora. När de var som allra störst dominerade de över hälften av världens handel och har varit involverade i många historiska händelser, allt från Opiumkriget till Boston tea-party. Men de kommer ju också litet senare än de här andra kompanierna som vi just pratade om. Och det var exakt år 1600 som drottning Elisabeth bestämde att nu ska vi ha ett kompani. Ostindiska kompaniet får monopol på all engelsk handel öster om Godahoppsudden. Man gjorde ofta den här typen av indelning öster om någonting och väster om någonting vilket ju blir litet dumt för även Godahoppsudden är ju öster om Godahoppsudden, vilket kunde ställa till det ibland när folk då möts halvvägs över jorden. "Men är ni här, vi har ju monopol på den här biten."

Ola Billger:

Hur såg konkurrensen ut mellan de här kompanierna? Vi pratar om, framför allt Nederländerna och Storbritannien?

Joen Söderholm:

Ja, det är med dagens ögon sett en väldigt brutal konkurrens mellan de här olika kompanierna. Det brittiska började med att göra en resa året efter, 1601, och kom då till Sumatra och bestämde sig för att handla där och tyckte att det var en lysande idé, att vi gör precis som de andra. Men insåg när de kom fram att lokalbefolkningen inte var så intresserad av att köpa varorna de hade tagit med. De hade tagit med ull som man inte har så stor nytta av i så varma klimat.

Ola Billger:

Man har inte så mycket glädje av ylletröjor på Sumatra.

Joen Söderholm:

Nej, man har ju inte det tyvärr. Ja, men vad gör man då? Portugiserna är ju redan där, så då kan man plundra ett av deras skepp och sälja de varorna i stället och köpa på sig och komma tillbaka till England och ändå har gjort en lyckad resa.

Ola Billger:

Så det var en lyckad kombination av handel och sjöröveri egentligen?

Joen Söderholm:

Ja, det blev väldigt mycket så där. Och där är väl fördelen att det är ett privat företag kopplat till en stat. För då kan de göra den här grejen som separata företag utan att det behöver påverka politiken hemma särskilt mycket mellan länderna.

Ola Billger:

Du sade ju här att engelsmännen dök upp där på Sumatra och plundrade portugiserna och så småningom blev det som i dag är Indonesien, en holländsk koloni. Hur fick holländarna bort engelsmännen därifrån?

Joen Söderholm:

Holländarna var ganska snabba när de upptäckte att Portugal hade kryddöarna och allt det där. Så när England äntligen tagit sig dit så hade Nederländerna redan börjat tränga undan portugiserna. De trängde bort alla sina konkurrenter i den här övärlden och gjorde det med våld också, de tog kontakt med de lokala härskarna där och slöt olika avtal eller de snarare tvingade till sig avtal om monopol. Ni får inte handla med någon annan än oss nederländare. Och i just indonesiska övärlden gick det så långt att det blev en faktisk massaker på anställda på det brittiska ostindiska kompaniet som blev tillfångatagna av nederländska. Och där började brittiska kompaniet inse att det inte är idé att hålla på för mycket i Indonesien, så då vändes ögonen i stället till Indien. För det var ju en marknad som, ja Portugal hade ju varit där en del, men ändå relativt outforskad marknad för européer, väldigt stor med textilier och salt med mera.

Ola Billger:

Och när vi säger Indien ska man komma ihåg kontexten att Indien var ju inte Indien då, det var ju inte ett land, utan hur såg det ut?

Joen Söderholm:

Nej, det är litet svårt det där med alla de där gamla termerna som "Ostindien" och "allting öster om Godahoppsudden". Indien bestod av ett stort antal självständiga stater nere i söder och i norr var det Mogulriket som dominerade under 1600-talet innan det började kollapsa under 1700-talet. Och det var med det här Mogulriket som briterna började etablera de första kontakterna. Först gick det inte jättebra, de hade en diplomat där som imponerade, han kunde turkiska och han kunde dricka väldigt mycket vin. Men det var inte så mycket mer än det, men sedan lyckades de etablera handeln på ett bättre sätt.

Ola Billger:

Vi ska bara säga det att Mogulriket; det var de muslimska härskarna som hade erövrat stora delar av dagens Indien, Ostindien och den befolkningen. Är det erövring eller är det handel i första hand när det brittiska ostindiska kompaniet kommer till Indien?

Joen Söderholm:

Det är det som är lite svårt med de här företagen. Det går hand i hand. Jag hittade ett väldigt intressant citat från en representant för det nederländska kompaniet som hade skrivit brev till sina chefer i Amsterdam och han skrev att vi inte kan fortsätta att handla utan krig och vi kan inte kriga utan handel. Och det definierar rätt bra hur de såg på konkurrens och hur man etablerade handel. För då var det, som sagt, att man använder diplomati i Indien och sedan så börjar man sätta upp handelsstationer som kallades factories. Men det är inte fabriker utan en kombination av fort- och handelsstationer. Så man använder diplomati, vanlig handel och militärmakt i en ganska spännande blandning och man ingår avtal med olika delar av lokalbefolkningen. Man kan sluta allianser med någon så att man kan få den militära makten att tränga undan en annan rival och sådana där saker. Framför allt var det Frankrike som också ville etablera sig här som engelsmännen till slut lyckades tränga bort på det här sättet med våld och inte med någon annan konkurrens fördel.

Ola Billger:

Till slut var i princip britten ensamma i dagens Indien med några få undantag.

Joen Söderholm:

Jamen exakt. Det är här omkring när de hade Indien som kompaniet allt mer börjar gå över från ett ovanligt brutalt företag till en militär- och politisk stormakt. För redan från början har de haft soldater anställda hos sig.

Ola Billger:

För att skydda fartyg och factories och så där?

Joen Söderholm:

Ja, precis mot pirater och liknande med en mindre styrka och liten flotta och där är det också en hemsk detalj. Att det fanns ju de i England som inte gillade att det här kompaniet hade monopol, så de försökte åka och handla med Indien ändå, men då kunde de räknas in i samma kategori som pirater, som av en händelse och kompaniet tog hand om dem på samma sätt som de tog hand om pirater med den här styrkan.

Ola Billger:

Så de dödade sina konkurrenter?

Joen Söderholm:

Ja, i princip.

Ola Billger:

Det är ett inte helt modernt sätt att arbeta.

Joen Söderholm:

Nej, inte helt okej. Men som sagt, nu när de börjar expandera i Indien så blir det mer en regelrätt armé de får och de börjar ingå flera avtal och liknande där de får politisk makt i olika delar av Indien. De har använt det som ju faktiskt är rena maffiametoder, att de erbjuder beskydd med ganska stora citationstecken för olika regioner. Så att de har sina soldater där och skyddar de regionerna och i utbyte får de ta ut skatt och liknande.

Ola Billger:

Då har man kommit ganska långt ifrån att vara ett kompani eller ett aktiebolag eller ett företag i någon mening till att bli någonting annat. Inte sant?

Joen Söderholm:

Jo, det är ju det som händer att de blir en kolonimakt som bedriver sin verksamhet i princip för staten.

Ola Billger:

Vi har pratat mycket här om Portugal och Holland och England och deras kompani, men Sverige har också haft motsvarande system. Inte sant?

Joen Söderholm:

Ja, Sverige har också haft ett Ostindiskt kompani som var baserat i Göteborg. De fick väl inte alls lika mycket makt uppenbarligen som dessa riktiga stormakter. Men lyckades ändå handla ganska länge även om de gick med förlust under den andra halvan av sin period.

Ola Billger:

Och det visar ju att alla dåvarande tidens länder tyckte att det här sättet att arbeta på med kompanier och handelsmonopol var ett bra sätt under delar av historien i alla fall.

Joen Söderholm:

Ja, eller det var väl det enda sätt man tyckte var normalt.

Ola Billger:

Hur långt fram i historien är vi nu ungefär? Är vi i mitten på 1700-talet, om vi bara ska placera oss historiskt.

Joen Söderholm:

Det finns litet olika så här, hur man ska räkna när Ostindiska kompaniet faktiskt ägde Indien i praktiken. Men det brukar vara runt 1760-tal och ett antal år framåt där.

Ola Billger:

Om vi tittar på Ostindiska kompaniet här, de tar i princip över och styr Indien. Är det ett bra styre som Ostindiska kompaniet har? Hur skulle vi säga i dag, hur skulle vi beskriva det?

Joen Söderholm:

Nej, för när de har bara det ekonomiska intresset och de har inget intresse för det lokala landet så blir de extremt dåliga på att styra. Och korrruptionen blir utbredd och det blir uppror och det blir stora svältkatastrofer på grund av det kompaniet gör. Och samtidigt som det här händer så är vi inne på 1700-talet och upplysningen och allt det här och det är flera röster i Europa som börjar prata om att det kanske inte är jättebra, det här att dela ut monopol. Det finns många nackdelar med det, det ser man bland annat i Kina där kompaniet också verkar ha monopol. Där sker all handel med européer i Kanton. Där är det flera länder som inte har monopol och Amerika är där också eller USA och handlar. Och det fungerar rätt bra. De kan handla bra utan monopol så det börjar ifrågasättas allt mer och mer.

Ola Billger:

Så då har vi en situation där vi dels ifrågasätter själva nyttan med att ha ett monopol plus att det är uppenbart och inte är ett välskött område med uppror som du säger, med grasserande korrruption. Hur ser utvecklingen ut sedan när vi kommer in på 1800-talet och förbi Napoleonkrigen? Hur slutar Ostindiska kompaniet sina dagar?

Joen Söderholm:

Ja, de slutar väldigt långsamt. Succesivt får de mindre och mindre makt, redan på slutet av 1700-talet, i princip när folk inser det här. Och deras monopolrättigheter ifrågasätts ju och till slut försvinner de helt och hållet runt 1833, då släpper man fram alla fria handlare vilket i princip gör att kompaniet bara blir en administrativ verksamhet som fortfarande styr över Indien, men det gör de inte så jättelänge till. Det är år 1857 som det övergår till total brittisk ägo. Då blir det brittiska Indien vilket fortsätter fram till efter andra världskriget.

Ola Billger:

Det är ju nästan ytterligare 90 år, Indien blir självständigt 1947. I någon mening så kan man ju säga att den här exposén du har gjort kring hur Ostindiska kompaniet utvecklas visar ju dels varför inte företag ska styra länder förstås. Men det visar också litegrann på utvecklingen, som du säger, när man inser att monopol inte riktigt fungerar i längden när frihandeln sätter in. Hjärtligt tack Joen Söderholm. Nu har vi kommit förbi industrialiseringen egentligen och vi kommer att komma fram till slutet av 1800-talet i nästa avsnitt av den historiska podden. Vad ska vi prata om då?

Joen Söderholm:

Då ska vi prata om amerikanska Sherman Act, som är föregångaren till de flesta moderna konkurrenslagar och sakerna kring det.

Ola Billger:

Hjärtligt tack Joen.

Joen Söderholm:

Tack.